

Реферат о завршеној докторској дисертацији *Изградња римског амфитеатра на примеру Виминацијума* докторанда Ивана Богдановића

Дана 20. 12. 2018. године изабрани смо одлуком Наставно-научног већа Филозофског факултета у комисију за оцену докторског рада Ивана Богдановића под насловом *Изградња римског амфитеатра на примеру Виминацијума*. Након детаљног прегледа рада износимо члановима Наставно-научног већа Филозофског факултета своје стручно мишљење.

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији:

Иван Богдановић рођен је 24. 03. 1981. године у Београду, где је завршио основну школу и гимназију. Основне студије завршио је 2009. године на Одељењу за археологију Филозофског факултета у Београду са просечном оценом 8,60 у току студија и оценом 10 на дипломском раду, под насловом *Локалитет „Код Кораба“, источна некропола Виминацијума (археолошко-геофизичка истраживања)*. Докторске академске студије уписао је школске 2009/2010. године на Одељењу за археологију Филозофског факултета у Београду, под менторством проф. др Ненада Тасића.

Током студирања радио је на различитим локалитетима као члан археолошких екипа (*Виминацијум, Београдска тврђава, Чуруг, Хоргош*) и део геофизичког тима (*Виминацијум, Београдска тврђава, Сирмијум, Беловоде, Плочник, Стублине*). Од 2010. године запослен је на Археолошком институту у Београду као истраживач-приправник. Ангажован је на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије – *ИРС – Виминацијум, римски град и легијски војни логор – истраживање материјалне и духовне културе, становништва, применом најсавременијих технологија даљинске детекције, геофизике, ГИС-а, дигитализације, и 3Д визуелизације (III 47018)*, којим руководи др Миомир Кораћ. Крајем 2012. године изабран је у звање истраживача-сарадника, при чему у оквиру пројекта учествује у археолошким истраживањима Виминацијума, где је углавном радио на ископавањима амфитеатра и легијског утврђења.

Иван Богдановић активно влада енглеским и руским језиком. Његова интересовања усмерена су на римску провинцијалну археологију, Дунавски лимес и архитектуру, која је у вези са војском и спектаклима. Учествовао је на више научних скупова у земљи и

иностранству. Објавио је 14 ауторских и коауторских стручних радова у националним и међународним часописима и зборницима радова (*Старинар, Археологија и природне науке, Археолошки вестник и др.*), а био је и коаутор једне археолошке изложбе (*Римски лимес и градови на тлу Србије*).

Колега Иван Богдановић до сада је објавио следеће радове:

BOGDANOVIĆ, I., JEVTIČIĆ, Lj. 2018, Arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra u 2016. godini. U: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2016. godini*, 54–60, Beograd.

БОГДАНОВИЋ, И., РОГИЋ, Д., ВУКОВИЋ-БОГДАНОВИЋ, С. 2018, Виминацијумски амфитеатар. У: М. Кораћ, С. Поп-Лазич (ур.), *Римски лимес и градови на тлу Србије*, 44–49, Београд.

BOGDANOVIĆ, I., NIKOLIĆ, S. 2017, In the Beginning There Was a Timber Construction... The Wooden Amphitheatre of Viminacium. In: F. Mitthof, G. Schörner (eds.), *Columna Traiani. Traianssäule – Siegesmonument und Kriegsbericht in Bildern: Beiträge der Tagung in Wien anlässlich des 1900. Jahrestages der Einweihung, 9.-12. Mai 2013*, 87–94, Wien.

VUKOVIĆ-BOGDANOVIĆ, S., BOGDANOVIĆ, I. 2016, Late Roman bone anvils from Viminacium, In: S. Vitezović (ed.), *Close to the Bone: current studies in bone technologies*, 66–70, Belgrade.

BOGDANOVIĆ, I., VUJOVIĆ, M. 2015, The terracotta lamp in the shape of a gladiator's helmet from the Viminacium amphitheatre, *Arheološki vestnik* 66, 317–331.

NIKOLIĆ, S., BOGDANOVIĆ, I. 2015, Recent Excavations on the Amphitheatre of Viminacium (Upper Moesia). In: L. Vagalinski, N. Sharankov (eds.), *Proceedings of the 22nd International Congress of Roman Frontier Studies, Ruse, Bulgaria, September 2012*, 547–555, Sofia.

NIKOLIĆ, S., **BOGDANOVIĆ, I.**, JEVTIĆ, LJ. 2014a, Arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra u 2012. godini. U: D. Antonović, S. Golubović, V. Bikić (ur.), *Arheologija u Srbiji: Projekti Arheološkog instituta u 2012. godini*, 58–61, Beograd.

NIKOLIĆ, S., **BOGDANOVIĆ, I.**, JEVTIĆ, LJ., STOJIC, G. 2014b, Arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra u 2013. godini. U: D. Antonović (ur.) *Arheologija u Srbiji: Projekti Arheološkog instituta u 2013. godini*, 48–52, Beograd.

BOGDANOVIĆ, I. 2013, Roman stone and clay shot from Viminacium amphitheatre. In: M. Sanader, A. Rendić-Miočević, D. Tončinić, I. Radman-Livaja (eds.), *XVII Roman Military Equipment Conference, Zagreb 2010, 24th– 27th May, 2010: Proceedings of the XVIIth Roman Military Equipment Conference. Weapons and Military Equipment in a Funerary Context*, 393–409, Zagreb.

VUKOVIĆ, S., **BOGDANOVIĆ, I.** 2013, A Camel Skeleton from the Viminacium Amphitheatre, *Starinar* LXIII, 251–267.

NIKOLIĆ, E., **BOGDANOVIĆ, I.** 2012, Proučavanje maltera iz viminacijumskog amfiteatra kao osnova za njegovu buduću konzervaciju i restauraciju. U: V. Bikić, S. Golubović, D. Antonović (ur.), *Arheologija u Srbiji: Projekti Arheološkog instituta u 2011. godini*, 58–61, Beograd.

NIKOLIĆ, S., **BOGDANOVIĆ, I.** 2012a, Istraživanja viminacijumskog amfiteatra u toku 2011. godine. U: V. Bikić, S. Golubović, D. Antonović (ur.), *Arheologija u Srbiji: Projekti Arheološkog instituta u 2011. godini*, 42–45, Beograd.

ROGIĆ, D., **BOGDANOVIĆ, I.** 2012, Slikana dekoracija zida arene amfiteatra u Viminacijumu. U: V. Bikić, S. Golubović, D. Antonović (ur.), *Arheologija u Srbiji: Projekti Arheološkog instituta u 2011. godini*, 46–49, Beograd.

BOGDANOVIĆ, I. 2010, Rezultati arheološko-geofizičkih istraživanja na lokalitetu „Kod Koraba“ (Istočna nekropola Viminacijuma), *Arheologija i prirodne nauke* 5, 83–109.

2. Предмет и циљ дисертације:

Предмет докторске дисертације колеге Ивана Богдановића представља изградња римског амфитеатра на Виминацијуму. Овај амфитеатар заслужује посебну пажњу, пре свега јер је овај објекат систематски истраживан током десет година (2007-2017) уз примену најсавременије технологије и археолошке методологије, а сама грађевина представља за сада јединствени пример на тлу данашње Србије. Докторска теза Ивана Богдановића обухвата период изградње и коришћења амфитеатра у Виминацијуму током три столећа. Посебна пажња истраживача и аутора била је усмерена на технички аспект изградње амфитеатра. Основни фактори, који утичу на подизање ових објеката су богатство и политички статус насеља, као и присуство војске. У раду су разматрани и описани процеси, који се односе на израду плана објекта, припремање места за зидање, избор и набавку материјала и грађевинске радове. Постојање амфитеатра у Виминацијуму указује на романизовану и урбану средину, као и на културни ниво његовог становништва. Изглед објекта свакако је зависио од финансијских и техничких могућности, расположивог материјала и радне снаге. Проучавање конструкције објекта у вези је са анализом конструктивних елемената, материјала и различитих техника грађења. Упоредивањем архитектонских елемената и хронолошки одређених археолошких налаза, односно културних хоризоната откривених на амфитеатру, омогућено је дефинисање појединих фаза у изградњи саме грађевине. Просторном и функционалном анализом делова амфитеатра и њиховим уклапањем у општу слику отвара могућност сагледавања више хронолошки различитих целина. Повезивањем делова грађевине са одређеним сценским приказима и представама које представљају саставни део спектакла, било је могуће одредити намену за већину издвојених делова амфитеатра. Анализа процеса изградње и изгледа виминацијумског амфитеатра, односно њиховим упоређивањем са амфитеатрима у другим урбаним целинама, омогућавају боље разумевање архитектонских и техничких достигнућа, урбанистичког решења, као и сегмента друштвеног живота становника легијског логора и главног града провинције Горње Мезије, али и других важних центара сличног војног и политичког статуса.

Основни циљ истраживања је испитивање начина изградње и изгледа римског амфитеатра на примеру Виминацијума. Пре свега било је важно дефинисати положај објекта у односу на околни рељеф. Самим тим био је потребно да се утврди да ли је пре подизања објекта извршена припрема терена и на који начин. Један од циљева представљало је и одређивање основног модула по коме је израђен план виминацијумског амфитеатра. Циљ је да се презентују основни подаци о карактеристикама конструктивних материјала, који су коришћени у изградњи. Истраживања су указала на начин изградње одређених делова објекта. Један од задатака било је и дефинисање различитих делова унутар самог објекта. Одређивањем њихових намена у одржавању спектакла може се реконструисати садржај представа, које су се одржавале у Виминацијуму. У односу на димензије, односно површину трибина, могуће је одредити капацитет амфитеатра.

Следећи циљ било је одређивање типа виминацијумског амфитеатра. Ово је могуће постићи на основу анализе положаја објекта у односу на рељеф, дефинисањем његовог односа са утврђењем и градом, као и на основу проучавања конструкције саме грађевине. Још један циљ рада је дефинисање хронолошких оквира, односно, периода када је амфитеатар коришћен у својој основној намени а када она замире. Овде се подразумева дефинисање времена када је изграђен први амфитеатар. Одређивањем грађевинских фаза могао се не само пратити изглед и архитектонски развој виминацијумског амфитеатра већ и његов однос са другим целинама урбанистичког плана Виминацијума а посебно градских бедема.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању:

- 1. Првобитни амфитеатар у Виминацијуму подигнут у време цара Трајана и да је овај објекат изгубио своју функцију почетком IV века.** Ова претпоставка односи се на дефинисање временских оквира у којима је амфитеатар коришћен као објекат за приказивање спектакла.
- 2. Амфитеатар у Виминацијуму изградила је легија VII Claudia.** Испитивања су усмерена на разматрање претпоставке да је римска војска градила провинцијалне амфитеатре.
- 3. Грађевинске фазе амфитеатра могу се одредити на основу коришћеног грађевинског материјала.** Овде се подразумева дефинисање најстаријег дрвеног амфитеатра, који претходи каснијем објекту чија је конструкција била од камена и дрвета. Било је неопходно одредити чиниоце, који утичу на изградњу новог објекта у току II века, као и оне, који су условили преправку објекта средином III века. Основни разлог може се тражити у претпоставци да поред војске средином II века и цивилно становништво постаје корисник амфитеатра.
- 4. Градски бедем подигнут је током каснијих фаза изградње амфитеатра чиме је објекат уклопљен у простор брањен бедемима.** Овде се подразумева проучавање урбанистичког плана Виминацијума, односно испитивање положаја самог амфитеатра у односу на град и утврђење.
- 5. На основу аналогија са другим амфитеатарима може одредити намена просторија у оквиру виминацијумског амфитеатра.** Ова претпоставка темељи се на чињеници да су спектакли у амфитеатрима имали исти или сличан садржај, па су самим тим и објекти имали сличне планове, који су задовољавали потребе одржавања гладијаторских игара.

4. Кратак опис садржаја дисертације:

I - III Увод, Циљеви истраживања, Методе истраживања (стр.1-7): У три почетна поглавља изложени су предмет и циљ истраживања као и методолошки приступ који је подразумевао комбиновање различитих метода у оквирима археологије и других сродних наука (историје, грађевинарства, архитектуре, геологије, геодезије). Овде је посебно истакнута веза појаве и развоја римских спектакала који су најчешће обухватили гладијаторске борбе (*munera gladiatorum*), борбе и лов на дивље животиње (*venationes*) и настанка амфитеатра као новог типа јавне грађевине. Овде је пажња посвећена историјату истраживања амфитеатра уопште.

IV Изградња амфитеатра у историјским изворима, на античким споменицима и у стручној литератури (стр. 8 -12): У овом поглављу разматрана је својеврсна диспропорција између обиља информација које пружају антички писци о спектаклима организованим у амфитеатрима и, са друге стране, недостатка конкретних података о њиховој изградњи чак и у најрелевантнијим изворима као што је Витрувијево дело *De Architectura, libri decem*. Слично је и са епиграфским споменицима који овој теми, поред навода о ктиторима те војним јединицама укљученим у градњу амфитеатара, такође, углавном не посвећују много простора. У овом поглављу изложен је и историјат досадашњих истраживања ове теме а посебно у периоду од прве половине 19. до осаме деценије 20. века, када започиње интензивније интересовање научника за амфитеатре, њихов изглед и садржај спектакала (Dyggve 1933; Klima, Vettters 1953; Thompson 1976; Golvin 1988: 9–11). Издвојене су и новије публикације које пружају не само синтезу о амфитеатрима већ и значајне податке о њиховој конструкцији (Bomgardner 2002, Alicu, Orgeanu 2000; Wilding 2005; Вагалински 2009; Wilmott 2010 и други).

V Амфитеатри – порекло, развој и карактеристике (стр. 13-54). У овом поглављу колега Богдановић је детаљно представио историју и развој римских спектакала, образлажући етрурске и самнитске корене гладијаторских борби те њихов развој у дугом трајању римске државе. Пореклу архитектонске форме амфитеатра и његовој еволуцији током Републике и Царства посвећена је, такође, дужна пажња. Врло разложно и прецизно разматрани су овде делови амфитеатра, почев од борилишта (*arena*) као нуклеуса спектакла, преко њене субструкције (*hypogeum*) разнородне намене и монументалних

улаза (*porta sanavivaria, porta libitinensis*) до споредних мањих пролаза (*porta postica, retropodium*) и одаја практичног или култног карактера (*spoliarium, sacellum*) до трибина (*cavea*) са многобројним седиштима и пролазима за лакшу и сигурнију циркулацију гледалаца. У складу са Голвановом класификацијом (Golvin 1988), у истом поглављу представљени су различити типови амфитеатара и њихова хронолошка подела.

VI Виминацијумски амфитеатар (стр. 57 – 138): Шесто поглавље колега Иван Богдановић посветио је положају, историјату и резултатима истраживања амфитеатра у Виминацијуму са неопходним освртом на значај, настанак и урбани развој горњомезијске престонице. У наставку је пажња посвећена културној стратиграфији и основним грађевинским фазама издвојеним и на основу грађевинског материјала (дрвени и зидани амфитеатар).

VII Изградња дрвеног амфитеатра у Виминацијуму (стр. 77-141); **VIII Изградња зиданог амфитеатра у Виминацијуму** (стр. 142-278) : У ова два обимна поглавља детаљно су престављени резултати систематских истраживања виминацијумског амфитеатра у којима је колега Иван Богдановић непосредно учествовао као члан стручне екипе. Детаљно су приказани настанак и развој првобитног амфитеатра са дрвеном конструкцијом а потом и његове обнове у виду зиданог амфитеатра. Разматране су различите целине као и аспекти конструкције арене: палисадног зида, улаза у арену, трибине, помоћне просторије као и капацитет амфитеатра. Посебна пажња посвећена је дренажном систему неопходном за одвођење атмосферске воде и организација простора око амфитеатра. Резултати археолошких истраживања указали су и на датовање ове две грађевинске фазе, најпре у доба владавине првих антонинских царева (Трајан, Хадријан) када је подигнут амфитеатар од дрвета, а потом (средином 2. века) и његова обнова у чврстом материјалу. Поред разматрања питања положаја амфитеатра у урбанистичком плану Виминацијума, овде су изнети и закључци о типолошкој припадности објекта, организацији изградње, те употребљеним грађевинским материјалима, техници и могућим трошковима изградње.

IX Закључна разматрања (стр. 279-288): У завршном поглављу кандидат је резимирао резултате својих истраживања истичући, најпре, тип виминацијумског амфитеатра, хронологију и грађевинске фазе у његовом развоју са посебним освртом на његову улогу и значај у урбаном и друштвеном животу града.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације:

Докторска дисертација Ивана Богдановића представља рад у коме су по први пут на једном месту изложени и анализирани резултати десетогодишњих систематских истраживања (2007-2017) првог и за сада јединог археолошки потврђеног амфитеатра на тлу данашње Србије. На основу ових резултата колега Иван Богдановић изнео је неколико важних закључака који се тичу хронологије и типолошких карактеристика виминацијумског амфитеатра. Остаци архитектуре и прелиминарне анализе покретног археолошког материјала указали су на две основне фазе у његовој изградњи. Прву фазу представља амфитеатар од дрвета, док другу фазу карактерише зидани објекат у комбинацији камена и дрвета. Издвојена су три основна стратиграфска и хронолошка хоризонта: 1) хоризонт прве половине, односно, прве четвртине 2. века; 2) хоризонт датован од друге четвртине, односно од средине 2. до краја 3. века; и 3) касноантички хоризонт, који припада 4. или, самом крају 5. века.

Дрвени амфитеатар изграђен је почетком 2. века у непосредној близини војног логора легије VII Claudia, на око 60 m од његовог северозападног угла, и настао је као војни амфитеатар који су изградили и најпре користили припадници поменуте легије. Његова дужина износила је 81,70 m а ширина око 67,40 m. Арена је обухватала површину 59,60 x 48,40 m. Током друге четвртине 2. века већ дотрајали дрвени амфитеатар обновљен је и том приликом подигнута је незнатно већа грађевина зидана у камену и дрвету (димензије: 84,05 x 73,00 m.). Поред зидова од камена, остатке овог објекта чинили су и остаци дрвених трибина дефинисани низовима стубова радијално распоређених око зида арене која је била редукована у односу на првобитну. Овај амфитеатар коришћен је до прве половине 4. века када је претрпео знатна оштећења изражена деструкцијом зидова и разношењем грађевинског материјала. Другу етапу најмлађег хоризонта колега Богдановић датује у последњу четвртину или крај 4. и почетак 5. века, када се над остацима

некадашњег амфитеатра Виминацијума формира некропола инхумираних покојника и на својеврстан начин негира његово постојање и улога.

Положај амфитеатра уз легијски логор, закључује колега Богдановић, уобичајен је за пограничне провинције и он јасно представља пример војног амфитеатра из периода 1. и 2. века. У његовој изградњи учествовали су управо припадници легије VII Claudia, што потврђују опеке са печатом ове јединице нађене у дренажном каналу и другим конструкцијама првобитног амфитеатра. За подизање ове грађевине, коришћени су природни ресурси доступни у непосредној близини, односно са територије коју је контролисала наведена легија. За дрвену грађу су углавном коришћени буква и храст који су извесно расли у околним шумама. Слично томе, локалне врсте камена (шкриљац и кречњак) као и састав малтера упућују на локалне материјале и уобичајене технике градње примењене и на другим значајнијим објектима до сада истраженим у Виминацијуму.

Интересантни су и закључци везани за капацитет виминацијумског амфитеатра који је могао да износи између 4750 и 5250 гледалаца. Примењујући методологију М. К. Торнтон и Р. Л. Торнтон (Thornton, Thornton 2008) засновану на односу утрошеног рада и времена, као и врстама грађевинског материјала, колега Богдановић је изнео претпоставку да је за изградњу дрвеног амфитеатра у Виминацијуму могло да буде утрошено од 20 – 30.000 до 770.000 сестерција. Када се ради о зиданом амфитеатру, овај износ је могао да достигне чак и 840.000 сестерција.

6. Закључак:

Дисертацију *Изградња римског амфитеатра на примеру Виминацијума* одликује солидан методолошки приступ и добро осмишљен концепт рада уз коришћење релевантне и обимне научне литературе. У изради докторске тезе кандидат се придржавао предвиђеног истраживачког плана и тиме у највећој мери одговорио на постављене захтеве. Питање настанка, изградње и трајања једног римског амфитеатра на тлу данашње Србије и његове улоге у друштвеном животу и урбаном развоју Виминацијума није до сада детаљније разматрано у форми посебне научне синтезе што свакако указује да је рад Ивана Богдановића оригинално научно дело са посебним значајем за будућа истраживања на овом пољу. Имајући све наведено у виду износимо пред Наставно-научно веће Филозофског факултета Универзитета у Београду позитивну оцену рада *Изградња римског амфитеатра на примеру Виминацијума* и сматрамо да се може приступити његовој јавној одбрани.

У Београду 11.01. 2019

проф. др Ненад Тасић (ментор)

др Миомир Кораћ, научни саветник

проф. др Мирослав Вујовић

доц. др Јелена Цвијетић